

FREDERICK BLIGH BOND: PARANORMALE ARCHEOLOGIE IN GLASTONBURY

Ludo Noens

Wat is het dat tallozen naar het hoogstmagnetische stadje Glastonbury in het Engelse Somerset drijft? Met de al dan niet esoterisch getinte publicaties die tot op heden hierover zijn verschenen kan je bijna de fameuze Tor opvullen. Merkwaardig is dan dat de Britse archeoloog die de occulte sfeer in Glastonbury op de meest concrete en direct er-vaarbare manier gestalte heeft gegeven bij de huidige Avalonianen nauwelijks bekend is.

Waarom kreeg Frederick Bligh Bond, die zijn vaak succesvol opgravingswerk te danken had aan *automatisch schrift*, nooit de erkenning die hij ongetwijfeld verdient?

Tijdens de zomermaanden rondlopen in het centrum van Glastonbury, is voor even teruggeworpen worden in de bewogen sfeer van de late jaren zestig van de vorige eeuw. Kleurrijke hippies, gitaarfreaks en opgewonden new-agers trappen er op elkaars voeten in de High Street van deze fascinerende plek. Je ontsnapt er geen ogenblik aan de indringende walmen van wierook en patchouli.

De lokale handel heeft zich uiteraard allang op deze specifieke 'pelgrims' afgestemd en herneemt dagelijks met veel bombarie of met subtiële manipulatie haar lucratieve bezigheden. Charmante, op elkaar geprangde boetiekjes bieden aangepaste lectuur aan, kleding, etherische oliën, glazen bollen, pendels en andere aquariaanse bekoorlijkheden.

Hét sleutelwoord hier is de Graal, de mysterieuze relikwie uit de 12de-eeuwse epen van de Fransman Chrétien de Troyes en de Duitse dichter Wolfram von Eschenbach.

De *hot spots* zijn de Tor, een langgerekte, honderdvijftig meter hoge heuvel, bekroond met de nog gave toren van een oude Michaelskerk, en dan uiteraard de ruïnes van de Glastonbury Abbey, waarin lang geleden niemand minder dan koning Arthur begraven zou hebben gelegen...

JOZEF VAN ARIMATHEA

Twee numineuze tradities zijn in het bijzonder aan deze plek verbonden, een christelijke en een Keltische:

Volgens de *Antiquitate Glastoniae Ecclesiae* van William of Malmesbury (13de eeuw) en een passage uit het *Leven van de Heilige Gildas* van Caradoc of Llancarfan (1140) zou Jozef van Arimathea vanuit Jeruzalem met de gewijde drinkbeker van het Laatste Avondmaal op Britse grond zijn aangekomen in 63 na Chr. (Malmesbury), of zelfs al omstreeks 36 na Chr. (Caradoc).

Bij het huidige Glastonbury zou Jezus' barmhartige leerling een eerste Mariakapel van hout en vlechtwerk hebben gebouwd. De drinkbeker of Graal

(voor het eerst met elkaar in verband gebracht door Robert de Borron rond 1200) zou hij hebben verborgen bij de door een bron gevoede waterput die nu *Chalice Well* wordt genoemd.

Volgens een andere overlevering – waarop William Blake zinspeelde in zijn Jeruzalemhymne – zou het ronde kerkje al eerder gesticht zijn door niemand minder dan de jonge Nazarener zelf, wiens '*...feet in ancient time walked upon Englands mounds'...*

Veel Avalonianen zullen ongetwijfeld raar opkijken bij wat de Amerikaanse professor Dan Scavone hierover te vertellen heeft. Scavone ontdekte namelijk dat de legendarisch vroege evangelisatie van Brittannië, waarop al werd gezinspeeld in de 8ste-eeuwse *History of the English Church and People* van Eerwaarde Bede, zou kunnen berusten op de verkeerde vertaling van het woord 'Britio' in het 6de-eeuwse *Liber Pontificalis*. Volgens de Duitse bijbelkenner Adolf Harnack verwees Britio daar immers niet naar Brittannië, maar naar de citadel Britio in de Anatolische stad Edessa...

Hoe dan ook, de onvindbare Graal (met een parallelle geschiedenis in de Franse Languedoc) werd in de loop der tijden het symbool bij uitstek van een Absolute Waarheid of van een oorspronkelijk en verloren geraakt Paradijs.

Rond 1150 beschreef Geoffrey of Monmouth in zijn *Historia Regum Britanniae* hoe na de slag bij Camlann de zwaargewonde koning Arthur naar het magische eiland Avallach of Avallon werd overgebracht. De onverwoestbare verhalen over de legendarische koning Arthur en zijn Graalridders van de Ronde Tafel vinden meer dan waarschijnlijk hun oorsprong in de Welshe en Bretoense epische dichtwerken van laat-Keltische signatuur. Avalon wordt vanouds geassocieerd met *Annwn*, de Keltische Onderwereld en met het astrale land van de *fairies*. Naar verluidt wordt hier de zielsbegeerde heilige *cauldron* bewaard, een magische ketel met dezelfde regeneratiesymboliek en parafysische eigenschappen als de christelijke Graal van latere datum.

In 1184 ging de rechthoekige kerk die de oorspronkelijke vlechtwerkkapel van Glastonbury insloot, verloren in een vernietigende brand. Zes jaar later, kort na de bouw van de nieuwe Abbey, vonden de benedictijnen op hun abdijterrein twee skeletten en een loden kruis met het opschrift *Hic jacet sepultus inclytus rex arturus in insula Avallonia* ('Hier ligt koning Arthur, begraven op het eiland Avalon'). De vermeende resten van de legendarische vorst en zijn gemalin Guinevere werden later begraven vóór het hoogaltaar van het monumentale heiligdom (en verdwenen weer na de beeldenstorm van Hendrik VIII).

Een stunt van slimme monniken om pelgrims naar hun duurbetaalde nieuwbouw te lokken? Alle hypothesen blijven gelden. Deze geschiedenis bekrachtigde wel beduidend de legendarische relatie tussen Glastonbury in Somerset en het Arthuriaanse Avalon.

ZODIAK

De Graal is ongetwijfeld het symbool van een Hogere Waarheid, van een bevrijdende zielstoestand. En de 'Avalonpelgrim', exponent van de eeuwig onvoldane en onzekere mens, is op zoek naar spirituele revelaties, naar 'verlossing'.

De vraag blijft dan of het mysterie en het mystieke vertoon rond Glastonbury-Avalon-Arthur-Graal een 'objectieve' basis heeft, dan wel een waarde als 'psychische realiteit', of slechts een soort collectieve, van generatie op generatie doorgegeven waan.

Als we Katherine E. Maltwood mogen geloven, hebben neolithische autochtonen astronomische configuraties geprojecteerd op Glastonbury en verre omstreken. In 1929 liet deze Britse kunstenares en theosofoe het boek *Glastonbury's Temple of the Stars* verschijnen, waarin ze deze symbolische landschapstaal ontcijfert.

Zestig jaar later kon de Britse publicist John Michell wel waardering voor Maltwoods 'Glastonbury Zodiac' opbrengen, maar hij wees op het gevaar voor overdrijving en op het misleidende verschijnsel *simulacrum* of drogbeeld. Zelf zag hij op de 'zeven heilige eilanden van Avalon' (de heuvels in deze streek die in voorneolithische tijden juist boven water uitstaken) de Grote Wagen (onderdeel van de Grote Beer) en het Rondetafelgebeuren geprojecteerd. Koning Arthur was aanvankelijk de personificatie van de heldere ster Arcturus of 'berenhoeder' in de nabije constellatie Boötes en in Keltische tijden van de zon.

In Michells visie lopen Jozef van Arimathea en zijn elf metgezellen, de chromatische toonladder, de twaalf Rondetafelridders en de tekens van de dierenriem door elkaar. Volgens hem zouden prehistorische landschapsarchitecten rond Glastonbury op grote schaal geomantische krachten of 'aarde-energieën' hebben gekanaliseerd.

Van oudere datum is de – vermeende – vaststelling dat Glastonbury zich op de 'St. Michaëlslijn' bevindt, een zogeheten ley- of krachtroute die een aantal betekenisvolle heiligdommen in het Zuid-Engelse landschap rechtlijnig met elkaar verbindt. Intrigerend is de theorie die Geoffrey Russell in 1964 naar voren bracht; Russell zag in de rijen terrassen tegen de langgerekte flanken van de Tor het oeroud tracé van een ceremonieel labyrint met de huidige toren op de top als eindpunt (recentelijk is op de neolithische Silbury Hill in Wiltshire een soortgelijk spiraalvormig tracé ontdekt).

De hedendaagse bedevaarttrein naar Glastonbury kwam pas op gang halverwege de jaren zestig, toen de oorspronkelijke hippies de numineuze vibraties ervan opvingen en de charismatische plek als een *place to be* verklaarden. Geruime tijd hiervoor al had een aantal spraakmakende esoterische auteurs – Dion Fortune en Alice Buckton bijvoorbeeld – zich met hart en ziel in het Avaloniaanse avontuur gestort.

Het is echter merkwaardig dat de Britse architect-archeoloog Frederick Bligh Bond, die zo'n honderd jaar geleden de occulte sfeer in Glastonbury op een bijna tastbare manier gestalte heeft gegeven, bij de huidige Avalonturiers nauwelijks bekend is. Dat hij voor de officiële geschiedschrijvers van Glastonbury niet eens lijkt te hebben bestaan, verbaast dan weer minder.

HARPIJ

Frederick Bligh Bond werd in 1864 in Marlborough geboren als zoon van een Anglicaanse dominee en schooldirecteur, maar veel van zijn voorouders hadden zeebenen gehad. Van ver was Frederick zelfs verwant met de verguisde kapitein Bligh van het Bounty-oproer in 1789.

Van jongsaf was Bond visionair begaafd geweest, zonder daar de uitzonderlijkheid van te beseffen. Zijn mystieke natuur dreef hem later naar de esoterische vrijmetselarij; hij werd lid van de *Society for Psychical Research* en zelfs van het rosicruciaanse genootschap *Societas Rosicruciana in Anglia*. Hij studeerde architectuur en specialiseerde zich in kerkelijk houtsnijwerk. In zijn belangstelling voor de archeologie zocht Bond ten slotte aansluiting bij de *Somerset Archeological and Natural History Society*.

In 1894 trouwde Bond met Mary Louise Mills, een huwelijk dat uitdraaide op een regelrechte nachtmerrie. Vier jaar later volgde de scheiding en begon pas de echte kwelling. Frederick Bond had zijn dochtertje Mary Theodora meegenomen, maar ook na de beslissing van de rechtbank in verband met de gelijke voogdij tot Mary's opname in een pensioonaat, bleven de ruzies voortduren.

Bond werd door zijn ex-vrouw bij de kleine Mary in een slecht daglicht geplaatst. Maar Mary bleek evenals haar vader visionair begaafd (in haar memoires vertelt ze hoe ze als kind omgang had met natuurgeesten), wat resulteerde in een redelijk goede verstandhouding tussen die twee.

De jaloezie van Bonds ex nam wel in die mate toe dat zij nadien geen gelegenheid meer voorbij liet gaan om hem bij zijn vrienden, kennissen en zakenrelaties zwart te maken. Het ging dan vaak ten onrechte over het niet betalen van alimentatiegeld voor zijn dochter, die hij overigens knettergek zou maken met zijn 'spirituele onzin'. De hardnekkige laster zou Bligh Bonds reputatie aanzienlijke schade toebrengen en zijn leven beduidend bemoeilijken.

ERNEST JARDINE

Op 15 november 1539 werd Richard Whiting, de laatste abt van de wijdvermaarde benedictijnenabdij van Glastonbury door Hendrik VIII beschuldigd van hoogverraad, hoewel hij kort voordien nog schriftelijk zijn loyaliteit aan de nieuwe Engelse Kerk had betuigd. De ongelukkige Whiting werd gefolterd, opgehangen op de Tor en gevierendeeld; zijn grandioze Maria-abdij werd geplunderd, vernield en in de loop der volgende eeuwen systematisch ontmanteld.

In juni 1907 werd het verkommerde abdijterrein door de toenmalige eigenaar Stanley Austin verkocht aan de gefortuneerde zakenman Ernest Jardine. Een jaar later verkocht deze het onder zeer gunstige voorwaarden door aan de Anglicaanse Kerk, met name de *Bath en Wells Diocesan Trust*. Jardine bleef nog een aantal jaren als conservator het fraaie Abbey House bewonen (nu nog altijd privé-terrein), achter de langgerekte abdijruïne.

Frederick Bligh Bonds belangstelling voor de resten van de 12de-eeuwse Glastonbury Abbey dateert van hetzelfde jaar. Hij startte met zijn (onbezoldigde) opgravingen namens de Somerset Archeological Society en werd in 1909 officieel benoemd tot *Diocesan Architect for Bath and Wells*.

AUTOMATISCH SCHRIFT

Als lid van de Society for Psychical Research was Bligh Bond sterk geïnteresseerd in de toenmalige discussie rond mediatische verschijnselen. Dat er zoiets als *channeling* of het doorkrijgen van boodschappen in trance bestond, leed voor de Society geen twijfel, maar de vraag bleef of dit animistisch of spiritistisch moest worden verklaard. Met andere woorden, diepte het 'ka-

naal' uit haar (zijn) onderbewuste of sprak werkelijk de geest van een overledene?

Bond zou hier spoedig zijn persoonlijke interpretatie aan toevoegen, en wel op basis van eigen ervaringen. Want op een dag kwam hij op het origineel idee zich in zijn opgravingswerk in Glastonbury te laten leiden door de aanwijzingen in het 'automatisch schrift' van zijn medewerker Captain John Allen Bartlett. Bartlett was een schrijver van volksliedjes, folklorist en bovendien mediameik begaafd.

Bond deelde zijn plannen mee aan Everard Fielding, secretaris van de Society for Psychical Research, maar vroeg om geheimhouding, gezien de controversiële aard van de methode.

De eerste zitting vond plaats op 7 november 1907 in Bligh Bonds kantoor in Bristol. Hij stelde vragen in verband met zijn archeologisch veldwerk en kapitein Bartlett schreef en tekende de antwoorden 'automatisch' op. Er verscheen een grondplan van de Abbey, waarop centraal de naam 'Gulielmus Monachus' (William de Monnik). Aan de uiterst oostelijke kant van de abdij zou zich de al lang onvindbare kapel hebben bevonden, gewijd aan de 10de-eeuwse heilige koning Edgar der Saksen; dit bedehuis werd in de 16de eeuw gebouwd door Richard Bere, de voorlaatste abt van Glastonbury.

Bligh Bond vond later inderdaad op deze plek de fundamenten van een kapel, en ook van een tweede, door hem als de zogeheten Lorettokapel geïdentificeerd, gekoppeld aan het noordelijk transept van de hoofdkerk. Zijn successen werden vervolledigd met de lokalisatie van het altaar in de kerk en de slaap-, eet- en waskamer van de monniken op het abdijterrein en met het vinden van allerlei beeldjes en werktuigen.

Via een onafhankelijk medium kreeg hij bovendien het bericht door dat de oorspronkelijke vlechtwerkkerk omgeven was geweest door de twaalf kluisen voor Jozef van Arimathea en zijn metgezellen. Naar sporen van deze woonkring zou Bond echter tot het einde van zijn opgravingen vruchteloos blijven zoeken.

CHALICE WELL

Rond 1910 leerde Frederick Bligh Bond dokter John A. Goodchild kennen. Goodchild was een welgestelde vrijgezel, zeer geïnteresseerd in de Keltische folklore. In februari 1885 vond deze rijkeluisarts bij een antiquair in Bordighera, aan de Italiaanse Riviera, een merkwaardige glazen bokaal met bloemmotief in zilvermozaïek. Niet dat Goodchild deze bokaal meteen in verband bracht met de legendarische Graal, maar om duistere redenen zag hij er toch iets mystieks in. Reden waarom hij het antiquarische stuk vaag omschreef als een 'Jesus Cup'. Hij liet het door religieuze leiders en wetenschappelijk onderlegde experts aan een onderzoek onderwerpen, maar die concludeerden bijna unaniem dat het een kunstwerk uit recente tijden betrof.

Toch nam Goodchild drie jaar later, naar eigen zeggen op bevel van een onzichtbare nachtelijke entiteit, de bokaal mee naar Glastonbury en verborg hem in een bron op Bride's Hill. Daar zou het stuk in november 1905, dankzij een paar indirecte hints van Goodchild, worden 'ontdekt' door de zusters Janet en Christine Allen.

Het was ene Katherine Pole die de bokaal ten slotte uit de St. Bride's Well opviste en naar haar huis bracht in Clifton, Bristol, waar ook haar broer Wel-

lesley Tudor woonde. Het betrof hier vier vrienden van de idealistische, maar al te voortvarende dokter Goodchild: gegoede burgers, adepten van de toenmalige *Celtic Revival* en stuk voor stuk min of meer visionair begaafd. Het geestdriftige gezelschap kwam er gaandeweg toe van de bokaal de sacrale spil te maken van een door hen opgerichte New-Age Kerk. Het was pas onder de invloed van de gaandeweg afremmende Goodchild dat Wellesley Pole er later toe kon worden gebracht de Graalidee te laten vallen en de charismatische bokaal louter als een symbolisch object te interpreteren.

Hoe dan ook, met Goodchild leerde Bligh Bond een personage kennen dat, academisch geschoold als hij, bovendien uit dezelfde excentrieke stof was gesneden. Niet zozeer in Goodchilds rocambolesk bokaalavontuur was Bond geïnteresseerd, als wel in diens uitgebreide kennis van de zogeheten *gematria*, de kabbalistische getallenleer. Bij Bond groeide namelijk het obsessieve denkbeeld dat het hele complex van Glastonbury Abbey een oeroude, op de gematria gebaseerde structuur had. Een halve eeuw later zou John Michell op Bonds vermoedens voortborduren door het grondplan van de stenen Mariakapel rond de vlechtwerkhut in verband te brengen met dat van Stonehenge.

Aangaande de Keltische mysteries, de mystieke rol van Glastonbury en zijn spiritistische ervaringen bleef Bligh Bond ondertussen ook een levendig contact houden met een andere roemruchte geestverwant, de dichter-magiër W.B. Yeats. Beide overtuigde 'gelovers' zouden overigens geruime tijd aangesloten blijven bij de originele Britse *Ghost Club*.

GREAT MEMORY

Bonds successen ten velde werden aanvankelijk door de Diocesan Trust met goedkeuring gevolgd, maar het was pas in zijn boek *The Gates of Remembrance* (1918) dat de bezielde archeoloog zijn 'spirituele' werkmethode onthulde. Captain John Allen Bartlett werd hierin nog voorzichtig als J.A. vermeld. Veel van diens 'schriftelijke boodschappen' bleken doorgegeven te zijn door de kleurrijke laatmiddeleeuwse monnik Johannes Bryant. Interessant is dat deze Johannes steevast over zichzelf sprak in de derde persoon; het bracht Bond des te meer aan het twijfelen aangaande de bron van zijn veridieke informatie.

Uiteindelijk dacht hij aan een hoger, overkoepelend bewustzijn, dat het Verleden, het Heden en de Toekomst zou omvatten. Dit zogeheten *Greater Memory* waaruit Bartlett zijn kennis zou hebben geput, bood Bond echter geen sluitend antwoord op de vraag wie of wat precies die zo levendig lijkende en babbelzieke monnik Johannes was.

Uiteraard doet Bligh Bonds interpretatie van zijn bruikbare methode meteen denken aan het begrip Collectief Onbewuste van de Zwitserse dieptepsycholoog Carl G. Jung.

Misschien leunt Bonds zienswijze nog het meest aan bij de visionaire wereldbeschouwing van de Poolse wiskundige Hermann Minkowski. Volgens Minkowski is ieder ruimtelijk object de driedimensionale doorsnede van een 'gebeurtenis' (de bestaansduur) op wat Minkowski de vierdimensionale tijd- of wereldlijn noemt. Toegepast op de kosmische tijd van het heelal heeft deze redenering het idee van een 'blokuniversum' doen ontstaan: verleden, heden en toekomst bestaan in eeuwigheid en het is slechts ons

(spleet)bewustzijn dat stap voor stap langs de wereldlijn van dat blok-universum schuift.

In het geval van Bartletts helderziendheid zou het gaan om een soort selectief vogelperspectief op een plaatsgebonden tijdlijn.

Wat betreft de gepersonaliseerde vorm waarin de werkelijke informatie werd doorgegeven, dacht Bond dus eerder aan een psychodramatische en cultuurgebonden presentatie dan aan een daadwerkelijke interventie van overleden monniken.

Overigens zouden er later, behoudens Bartlett, nog vier andere mediums als kanaal fungeren voor de zogeheten *Company of Avalon of Watchers*, met als voornaamste woordvoerder Johannes Bryant. Bligh Bond vernam op een dag zelfs dat hij de reïncarnatie was van Robert de Jumiège, abt van Glastonbury Abbey tussen 1171 en 1178! De verraste archeoloog zou zich echter nooit uitspreken over deze onthulling.

CONFLICTEN

Feit is dat het automatisch schrift door Bartlett en Bligh Bond samen (met Bonds vinger op Bartletts hand) werd geproduceerd 'zonder ernaar te kijken', terwijl de archeoloog bovendien hardop voorlas uit een niets ter zake doende roman. Met als resultaat coherente zinnen niet alleen in modern, maar ook in Oudengels en in middeleeuws Latijn, hoewel de laatste twee van elementair niveau waren.

In een brief aan de SPR opperde de vaak hinderlijk bij de zaak betrokken, maar welwillende Reverend F.T. Fryer van Bath de mogelijkheid van telepathische beïnvloeding van Bartlett door de zeer erudiete Bligh Bond. Het was een hypothese die Bond niet meteen uitsloot.

Al eerder had de Diocesan Trust een wantrouwend oog laten vallen op het ongebruikelijk geschoffel op het abdijterrein, maar de bekendmaking van Bonds werkmethode bracht de archeoloog al spoedig in openlijk conflict met het kerkelijk bestuur van de Abbey. In het bijzonder Jozef Robinson, deken van Wells Cathedral, duidde de hele procedure kortweg onder de algemene term 'spiritisme'.

De zaak werd op de spits gedreven toen het Anglicaanse beheer vernam dat Bligh Bond nu ook van plan was met de al even betwistbare wichelroede naar 'verborgen kerkschatten' te gaan zoeken. Aanvankelijk werd daar in vage termen over meegedeeld in Bartletts automatisch schrift, maar later bevestigde monnik Johannes dat het in het bijzonder om de Graal ging...

Bond hoopte nog op de voorspraak van de geïnteresseerde president van de SPR Sir William Barrett, maar met diens dood in 1925 kwam hij alleen te staan. Zijn post als Diocesan Architect had Bond al een poosje eerder moeten prijsgeven, nu werd hij ook nog ontslagen als directeur van de opgravingen. Men verbood hem nog één spade in de abdijgrond te steken.

De diep teleurgestelde Bond kreeg de morele steun van niemand minder dan mysterieschrijver Arthur Conan Doyle, zelf spiritist met een roeping. Op diens aanraden vertrok Bond dus op spreektoernee door Amerika. In 1926, '27 en '28 trokken zijn lezingen in Canada en de Verenigde Staten verrassend veel volk.

Aanvankelijk liep zijn samenwerking met de *American Society for Psychical Research* vlot; Bond werd editor van hun tijdschrift. Maar Bonds eigenzinnig en excentriek gedrag zorgde alweer voor problemen; zijn al te kritische hou-

ding zou een maandenlang gekibbel met de redactie van het Britse moederblad uitlokken. In 1932 nam hij zelfs ontslag omdat hij zijn twijfels kreeg over de wetenschappelijke aanpak van het Amerikaans gezelschap.

OUDE KATHOLIEKE KERK

In Amerika leerde Frederick Bligh Bond begin jaren dertig aartsbisschop William Francis (Brothers) kennen, een gehuwde bedienaar van de zogeheten Oude Katholieke Kerk. Het ging om een afgescheiden tak van de roomse kerk, die ontsprong na de voor velen onaanvaardbare dogmaverklaring van de pauselijke onfeilbaarheid in 1870.

Aartsbisschop Francis was een nonconformist die eind jaren zestig van de vorige eeuw nog zou meehelpen aan de realisatie van het spraakmakend Woodstockfestival. Hij raakte er bevriend met Bob Dylan en werd als zesentachtigjarige een vurige verdediger van de hippiefilosofie.

Bond meende een verband te zien tussen de hem vertrouwde doctrines van de 'Celtic Mysteries' en die van de Oude Kerk: hij nam zich voor priester van deze laatste te worden. Het draaide uit op een daadwerkelijke wijding in 1932.

Vier jaar later verliet Frederick Bond definitief de Verenigde Staten. In Engeland trof hij zijn geliefd abdijterrein in Glastonbury volledig verwaarloosd aan. Een nieuwe poging tot het verkrijgen van een opgravingsvergunning mislukte. Bond trok zich terug in Dolgellan in Zuid-Wales en ging zich toelleggen op een oude liefhebberij: de schilderkunst. Op 8 maart 1945 stierf hij aan een hartaanval, tweeëntachtig jaar oud.

Literatuur:

Patrick Benham, *The Avalonians*. Gothic Image, Glastonbury, 1993.

Frederick Bligh Bond, *An Architectural Handbook of Glastonbury Abbey*. Thorsons Publishers Limited, Wellingborough, 1981.

John Michell, *De geheimen van Glastonbury*. Kosmos-Z&K Uitgevers, 1993.

Nigel Pennick, *Celtic Sacred Landscapes*. Thames & Hudson, 2000.

Geoffrey Ashe, *King Arthur's Avalon*. Collins, 1957.

Ruud Borman, *Het legendarische eiland Avalon*. Bres 174, oktober-november 1995.

Ruud Borman, *Het land van Koning Arthur*, Bres 185, augustus-september 1997.